

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЇЇ НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВИ

Федіна Н. В.

Метою статті є дослідження історичного досвіду людства, яке свідчить, що соціальна справедливість є консолідуючим і координуючим чинником суспільного розвитку. Феномен справедливості полягає в тому, що на рівні суспільства загалом і окремих його елементів справедливість виступає водночас як суспільно значущий ідеал, що інтегрує принцип організації суспільних відносин, та елемент соціальної психології.

Варто зауважити, що через багатогранність своїх проявів соціальна справедливість - це внутрішньо суперечливе явище, що проявляється в діалектичній взаємодії всіх елементів соціальної структури суспільства. Регулятивна функція соціальної справедливості здійснюється на підставі причинно-наслідкових зв'язків і безпосередньо впливає на єдність і стабільність розвитку колективу, соціальної групи, класу або суспільства загалом. Тут потрібно розуміти, що цей вплив суб'єкти правозастосування згодом усвідомлюють як власні інтереси та можуть прагнути до зміни попереднього ступеня соціальної справедливості у суспільстві.

Досліджуючи справедливість як етико-правову категорію, можна підсумувати, що вона як ознака чи явище суспільного буття привертала увагу представників різних епох і галузей суспільствознавства. Справедливість не може існувати або впроваджуватися в життя абстрактно, відірвано від соціальної практики. Отже, абсолютно природним є науковий інтерес до неї, до її пошуків в окремих сферах людської діяльності, зокрема у сфері правозастосування. У всіх державах ступінь функціонування соціальної справедливості як принципу юридичної діяльності визначає якість різноманітних форм спілкування суб'єктів у процесі їх життєдіяльності. Під час взаємодії суб'єктів юридичної діяльності соціальні відчуття під впливом інших чинників поступово трансформуються у відповідні вимоги соціальної справедливості.

У статті звернута увага на те, що якщо потреба орієнтована насамперед на предмет її задоволення, то інтерес спрямований на ті соціальні відносини, інститути, засоби, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб. Інтереси особливо тісно пов'язані з розподільними відносинами у суспільстві, якщо

вони спрямовані на зміну або на закріплення наявних розподільних відносин. Ось чому важливо створити ефективний механізм відносної гармонізації у сфері юридичної діяльності, без якого неможливо впровадити принцип соціальної справедливості у систему правовідносин. На думку автора, для запровадження такого механізму необхідний носій соціальної справедливості, і в дослідженні акцентована увага на певні визначення й основні ознаки соціальної справедливості.

Аналізуючи феномен соціальної справедливості, можна констатувати, що ідея справедливості в історії людства, а також у сучасних умовах завжди виконує роль загальносоціального принципу, мета якого - створити сприятливі умови для кращого життя громадян у державі та об'єктивного вирішення основних соціальних проблем.

Ключові слова: соціальна справедливість, соціальна практика, правозастосування, суб'єкти юридичної діяльності.

Fedina N. V. Social justice and its normative consolidation in the activity of law enforcement bodies of the state

The aim of the article is to study the historical experience of mankind which shows that social justice is a consolidating and coordinating factor of social development. The phenomenon of justice is that at the level of society as a whole and its individual elements, justice acts both as a socially significant ideal that integrates the principle of organization of social relations, and an element of social psychology.

It should be noted that due to the diversity of its manifestations, social justice is an internally contradictory phenomenon, which is manifested in the dialectical interaction of all elements of the social structure of society. The regulatory function of social justice is based on cause and effect and directly affects the unity and stability of the team, social group, class or society as a whole. It should be understood here that law enforcement actors later realize this as their own interests and may seek to change the previous level of social justice in society.

Examining justice as an ethical and legal category, we can conclude that it as a sign or phenomenon of social life has attracted the attention of representatives of different eras and branches of social science. Justice cannot exist or be implemented in life in the abstract, detached from social practice. Therefore, it is absolutely natural to have a scientific interest in it, in its research in certain areas of human activity, in particular in the field of law enforcement. In all states, the degree of functioning of social justice as a principle of legal activity determines the quality of various forms of communication of subjects in the process of their life. During the interaction of the subjects of legal activity, social feelings under the influence of other factors are gradually transformed into the corresponding requirements of social justice.

The article draws attention to the fact that if the need is focused primarily on the subject of its satisfaction, the interest is directed to those social relations, institutions, means on which depends the distribution of objects, values, goods that meet the needs. Interests are particularly closely related to distributive relations in society if they are aimed at changing or consolidating existing distributive relations. That is why it is important to create an effective mechanism of relative harmonization in the field of legal activity, without which it is impossible to implement the principle of social justice in the system of legal relations. According to the author, the introduction of such a mechanism requires a carrier of social justice and the study focuses on certain definitions and basic features of social justice.

Analyzing the phenomenon of social justice, we can state that the idea of justice in the history of mankind, as well as in modern conditions always plays the role of social principle, which aims to create favourable conditions for better life in the country, effective solution of major social problems.

Key words: *social justice, social practice, law enforcement, subjects of legal activity.*

Постановка проблеми та її актуальність. Процес інституалізації справедливості в українському законодавстві перебуває на стадії становлення. Формування суспільного відчуття справедливості як найважливішої соціальної цінності, феномена, що сприяє розвитку держави на засадах демократії та гуманізму. Прагнення досягти європейської форми демократії, що ґрунтується на принципі справедливості, змушує реалізувати цей принцип і українське суспільство. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю поглибленого аналізу поняття справедливості як етико-юридичного феномена, з'ясуванню сутності і змісту принципу соціальної справедливості у сучасному українському праві, дослідженню можливості його дотримання у діяльності правозастосовних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню феномена соціальної справедливості присвятили свої праці такі науковці, як: В. Андросов, З. Бербешкіна, В. Бех, Л. Васильєва, В. Давидович, А. Єришева, К. Жоля, М. Каган, Н. Кірбаєв, А. Колодій, А. Лук'янова, М. Михальченко, М. Мамонтова, М. Мокляк, О. Ноговіцин, Л. Переломов та інші дослідники. Однак, попри значний науковий доробок, зважаючи на реалії сучасної України, яка прагне до утвердження демократичної соціальної правової держави, необхідний новий підхід до вивчення вибраної проблеми, який розглядав би справедливість як необхідний елемент загальнолюдських цінностей.

Мета цієї статті - продемонструвати на основі теоретико-правового аналізу сучасне розуміння соціальної справедливості як однієї з найвищих морально-етичних цінностей у діяльності правозастосовних органів держави.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є підхід, відповідно до якого право розглядають як міру свободи і справедливості того чи іншого суспільства. Як зазначає С. Гусарев, такий підхід дає змогу зробити висновок, що діяльність правозастосовних органів як різновид юридичної діяльності виступає одним із засобів втілення права, а отже, і втілення справедливості, формами ж втілення справедливості вважатимуться окремі форми юридичної діяльності [1, с. 10]. У роботі судових і правоохоронних органів, адвокатури на всіх етапах та стадіях можна спостерігати прояви справедливості й несправедливості, моралі й аморальності.

Законність і справедливість доповнюють одна одну, тісно між собою взаємопов'язані; і законність, і справедливість визначають параметри допустимої поведінки, встановлюють свободу дій та міру відповідальності, завдяки чому здійснюють регулювальний вплив на систему суспільних відносин [2, с. 114].

Загальнонародна правосвідомість є правом сама по собі, без яких-небудь подальших вимог про її позитивацію. Норми існують у народній самосвідомості як факт. Законодавство має сенс тільки за умови його утвердження з наявним живим народним правом [3, с. 250].

Закон же є справедливим або несправедливим тоді, коли він відповідає природному праву, оскільки саме воно є критерієм справедливості або несправедливості. Ідея «вічної справедливості» - центральний пункт доктрини природного права. Відповідно до неї існує вічна і незмінна ідея справедливості та невіддільна від неї

правова ідея, яка спирається на наявний у всесвіті порядок або на природу людини і, незалежно від змін суспільного життя та відмінностей соціальних систем, упродовж століть залишається незмінною щодо її основних принципів і вимог [4, с. 56, 60].

Як наголошує В. Самохвалов, етичну природу законності відображає справедливість, при цьому справедливість виступає як соціальний та етичний критерій права. У процесі реалізації чинного права, в яке впроваджується справедливість, остання набуває юридичних ознак, які визначають офіційний її рівень [5, с. 11].

Характерною властивістю соціальної справедливості є її поліструктурність, завдяки якій соціальна справедливість проявляється крізь суспільний ідеал, організацію суспільних відносин на підставі принципу об'єктивності й елементів суспільної психології, тобто у формі окремих відчуттів, вимог, бажань і очікувань [6, с. 57].

У сучасному розумінні справедливість є мірою відповідності між вчинком того або іншого суб'єкта діяльності і його оцінкою у громадській думці. Сутність справедливості розкриває принцип об'єктивності, який може бути втілений у дійсність лише за умови врахування основних інтересів і потреб людей та їх спільностей. Слід пам'ятати, що суспільне буття впливає на суспільну свідомість не механічно, а крізь матеріальні й духовні потреби людей, які виникають у процесі їх практичної діяльності, виявляються у їхніх відчуттях, усвідомлюються ними і утворюють ланцюг суспільних інтересів: приватних, колективних, групових, регіональних, класових, етнічних, національних, державних, міждержавних, загальнолюдських. Прагнення людей задовольнити власні потреби, які вони вже усвідомили, породжують різноманітні інтереси. Саме завдяки інтересам люди визначають свою практичну діяльність. Отже, важливо старанно вивчати діалектичні процеси взаємозв'язків і взаємодій між потребами та інтересами, а тому розрізняти їх специфіку [7, с. 12-13].

Поняття соціальної справедливості оцінює юридичну діяльність з погляду її збереження або зміни залежно від конкретно-історичних умов і співвідношення інтересів різних соціальних груп. Тут слід зазначити, що категорія соціальної справедливості «...фіксує в узагальненому вигляді принцип взаємодії особи і суспільства, класів, соціальних груп, обґрунтовано характеризує людську діяльність. Їй необхідні відмінності між практичною діяльністю окремих індивідуумів і соціальних груп, а також їх місцем у суспільстві, між

правами і обов'язками, роботою і винагородою, заслугами людей та їх суспільним визнанням. Будь-яка невідповідність у цих співвідношеннях розглядається у суспільстві як несправедливість. Соціальна справедливість - це не тільки правильний розподіл між людьми продуктів виробництва й різноманітних благ, а й можливість рівною мірою користуватися соціальними та політичними правами. У понятті соціальної справедливості розкривається уявлення індивідуума або соціальної групи, класу про громадські порядки, які відповідають їх інтересам або протилежні їм» [8, с. 21].

Зазначимо, що дія соціальної справедливості є глибокою історичною необхідністю, яка постійно інтегрується різними авторами залежно від особливостей кожної епохи й умов життєдіяльності суспільства. З цього приводу Л. Кравченко стверджує: «Не було, немає і, напевно, не буде справедливості вічної, придатної для всіх часів і народів. У самій ідеї справедливості, як і в інших соціальних ідеях, у тому або іншому поєднанні виступає минуле і те, що не проходить, змінне і постійне» [9, с. 8].

На думку В. Нерсисянца, соціальна справедливість ґрунтується на правовому принципі, який відповідає умовам конкретно-історичної епохи, об'єктивно відображає інтереси і сприяє діяльності передусім прогресивного класу, тобто культурно-історичного суб'єкта, здатного консолідувати велику частину населення держави. Відповідно до цих тверджень справедливість - це самосвідомість, самовираження і самооцінка права, а отже, правова оцінка всього іншого, неправового. Будь-якого іншого принципу, окрім правового, справедливість не має. Заперечення правового характеру і сенсу справедливості неминуче веде до того, що за справедливість починають видавати яку-небудь неправову основу [10, с. 30].

На думку В. Самохвалова, особливість юридичної справедливості полягає в тому, що вона у правовій сфері має найбільш чіткий, формально визначений характер і може пов'язуватися з державним примусом [5, с. 1].

Право у суспільстві не самодостатнє і не автономне. У законах держави повинні втілюватися цінності суспільства. Головною суспільною цінністю є справедливість, її основний (свобода) і опосередковані (права людини) принципи. Відповідно до такого підходу право розглядають як здійснення ідеї справедливості. Отже, право неможливо належно зрозуміти, не усвідомивши його цілей. Працівник правозастосовного органу має знати, якою є система цінностей сучасного

суспільства і використовувати право як засіб для досягнення справедливості в межах системи цінностей [11, с. 19].

Виходячи із діалектичного погляду на світ і відповідного методу, реалізація принципу соціальної справедливості будується на таких засадах:

1) перехід до інформаційного суспільства, тобто до першої стадії антропогенної цивілізації, де основною формою власності і вищою цінністю буде інтелектуальна власність, тобто власність на знання й інформацію, без якої неможливий розвиток інших форм власності, основних сфер суспільної життєдіяльності і суспільства загалом;

2) наявність у соціальній структурі суспільства двох діалектично взаємодіючих культурно-історичних суб'єктів як джерела саморозвитку держави;

3) домінуюча роль у політичній, економічній, правовій та інших сферах суспільного життя найбільш динамічного культурно-історичного суб'єкта;

4) створення багатоступеневої економіки і регульованого ринку із визнанням провідної ролі державного сектору, тобто планово-товарної економіки;

5) створення ефективно діючого на правовій підставі механізму відносної гармонізації особистих, приватних, групових, класових, регіональних, етнічних, національних, державних і міждержавних інтересів;

6) упровадження у систему суспільних відносин принципу «від кожного - за можливостями, кожному - за працею», який, до речі, так і не був реалізований в умовах адміністративно-командної системи;

7) сильний соціальний захист верств населення, які з тих або інших причин не можуть працювати;

8) демократичні форми організації суспільних відносин у всіх основних сферах життєдіяльності відповідно до критеріїв цивільного суспільства;

9) виховання соціально активної особи, характерними рисами якої є співвідношення свободи й відповідальності, гуманістичне ставлення до людей, любов до Батьківщини, пошана до інших народів, прагнення до творчої діяльності тощо;

10) високий рівень розвитку в державі науки, культури (особливо правової і моральної) та ефективного використання досягнень духовного й матеріального виробництва у вирішенні соціальних проблем [12, с. 27].

Водночас слід зазначити, що сама ідея соціальної справедливості орієнтована насамперед на

подолання суперечностей між практичним місцем суб'єктів на різних рівнях їхньої діяльності і соціальним становищем. Вона покликана консолідувати значну частину населення держави для вирішення кардинальних проблем у всіх сферах соціального розвитку і створення сприятливих умов щодо поліпшення життєдіяльності суспільства. Політичним діячам важливо зрозуміти і завжди пам'ятати, що віра значної частини населення у справедливість є головним каталізатором подолання соціальних проблем і конфліктних ситуацій. Історія людства свідчить, що втрата цієї віри може призвести до поширення морального нігілізму, а це, своєю чергою, дуже небезпечно для держави.

Вагомим є й те, що справедливість може бути результатом дії права. Категорії моральності і права в разі їх проєкції на конкретні суспільні відносини дають змогу оцінити їх як справедливі або несправедливі. Інструментальне значення моралі і права ґрунтується на можливості слугувати основними засобами пізнання і вимірювання явищ суспільного життя крізь призму уявлень про справедливість і несправедливість. Саме на основі усвідомлення справедливості особа формує для себе етичні обов'язки, виробляє можливість здійснювати етичний самоконтроль і, врешті-решт, здійснювати правові вчинки [5, с. 11].

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що процес переходу України до нових суспільних відносин відбувається в дуже складних і суперечливих формах. Метою цього процесу, таке враження, є створення в перспективі реального громадянського суспільства, без якого неможливо втілити у систему суспільних відносин соціальну справедливість як універсальний принцип юридичної діяльності загалом і соціальної організації держави на гуманістичних принципах зокрема.

Далі коротко охарактеризуємо профільні нормативно-правові акти, що регулюють окремі види юридичної діяльності, та закріплені в них вимоги додержання принципів справедливості і толерантності. Так, у ст. 6 Закону України «Про поліцію» визначено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Окрім того, у п. 5 ст. 7 Закону зазначено, що у діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри,

політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [13].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а у ст. 57 цього Закону зазначено, що новопризначений суддя приймає присягу, у якій міститься вимога бути справедливим [14].

У ст. 11 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» мовиться, що адвокат, отримуючи свідоцтво, приймає присягу дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист [15].

Висновки. З проведеного дослідження випливає, що соціальна справедливість є загально-визнаною цінністю сучасного суспільства, яка закріплена в документах світової спільноти, а відповідно, і Україна у формуванні своєї правової системи прагне закріпити цей принцип як невід'ємне право людини, гарантоване державою. А отже, і в реалізації соціальної політики держави справедливість виступає ключовим принципом, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто виступає узагальненою моральною оцінкою суспільних відносин.

Правозастосовну діяльність держави слід розуміти як один із видів соціальної діяльності, який здійснюють суб'єкти права, використовуючи правові засоби, з метою одержання правового результату, внаслідок чого створюється право, воно розвивається і матеріалізується в процесі функціонування суспільних відносин. Діяльність правозастосовних органів - це різновид юридичної діяльності, яку здійснюють у сфері права, на професійній основі з метою одержання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права.

В узагальненому вигляді моральні вимоги до правозастосовних органів охоплюють: ставлення до людини як до найвищої цінності; повагу та захист прав, свобод і людської гідності відповідно до міжнародних та вітчизняних правових норм і загальнолюдських принципів моралі; гли-

боке розуміння соціальної значущості своєї ролі у суспільстві, відповідальності перед державою, бо саме від правозастосовних органів більшою мірою залежать громадська безпека, охорона життя, здоров'я, правова захищеність людей.

Таке розуміння соціальної справедливості відповідає новій соціально-політичній орієнтації Української держави, сприяє реформуванню суспільства на засадах демократії і гуманізму. Аналіз різноманітних вітчизняних та зарубіжних концепцій справедливості дає змогу надалі сформулювати прийнятну для нашої держави концепцію справедливості, яка відповідатиме сучасним потребам і можливостям українського суспільства, сприятиме розв'язанню складних соціальних проблем, стабілізації суспільних відносин, досягнення соціальної злагоди. Отже, вимоги справедливості й толерантності закріплено в основних профільних нормативно-правових актах, які регулюють окремі види юридичної діяльності.

Література

1. Гусарєв С.Д. Юридична деонтологія : основи юридичної діяльності : навчальний посібник. / С.Д. Гусарєв, О.Д. Тихомиров. Київ : Знання, 2005. 656 с.
2. Маковельский А.О. Софисты. Баку, 1940. Ч. 1.
3. Дудченко В.В. Основні поняття історичної школи права : критичний дослід. *Актуальні проблеми політики*. 2006. Вип. 29. С. 245-251.
4. Дудченко В.В. Ідеї природного права епохи еллінізму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 23. С. 56-61.
5. Самохвалов В.В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 18 с.
6. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність в юридичній діяльності. *Правове життя сучасної України* : тези доп. Одеса : Фенікс, 2006. С. 23-26.
7. Погребной И.М. Общетеоретические проблемы производства в юридическом процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». Мин-во высшего и среднего спец. образования УССР . Харьков. юрид. ин-т им. Ф.Э. Дзержинского. Харьков, 1982. 16 с.
8. Формування правосвідомості юриста. / С.С. Сливка, М.І. Рудницький, М.Т. Підгурський, М.Й. Штангрет і ін. Львів : Кальварія, 1997. 96 с.

9. Кравченко Л.В. Справедливість як вибір. Київ, 1998. 256 с.

10. Нерсесянц В.С. Философия права : учебник для вузов. Москва : Изд. гр. НОРМА - ИНФРА-М, 1997. 652 с.

11. Дудченко В.В. Багатофункціональні властивості порівняльного правознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 18-24.

12. Гернего О.О. Проблема втілення принципу соціальної справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект). *Вісн. Хмельн. ін-ту регіон. управління та права*. 2002. № 3. С. 24-26.

13. Закон України «Про Національну поліцію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст. 379.

14. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545.

15. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 27, ст. 282.

Федіна Н. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права, конституційного
та приватного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ